

נחל אלכסנדר שלי

מהצלופחים והשחייה בנחל, דרך השיט בסירות עד 'שביל הנחל' וקבלת ה- RIVERPRIZE של היום

מאת: בר-כוכבא מדרשי

גשר העץ הזמני

מצפה הגשר, לציון גשר העץ, צילום עמרם אשל

אל קטע הנחל לדוגמא, ואל 'שביל הנחל' לאורך גדת נחל אלכסנדר, ניתן להגיע בקלות דרך כביש מספר 4. בצומת חפר, פונים מערבה ומיד לפני מסילת הרכבת, פונים שמאלה (צפונה) ומגיעים לגשר הצבים. כיום, זהו גשר בטון שהוקם על-ידי 'סולל-בונה' לאחר השיטפון הגדול של חורף 91/92. עד אז, עמד במקום גשר העץ. את גשר העץ בנו חברי מושב כפר-ויתקין, כדי לעבד את האדמות מצפון מזרח לנחל. הגשר נבנה מגזעי עצי אקליפטוס, באופן פרוביזורי, עד שיהיה זמן וכסף לבנות גשר קבוע. את הגשר תכנן דן אנקורי מכפר ויתקין. הוא נבנה בשנת 1937. מאחר והגשר לא ידע שהוא זמני, הוא החזיק מעמד קרוב ל-60 שנים!! הוא נסחף לים התיכון בשיטפון הגדול של ה-31 בדצמבר 1991. כל אורח רם מעלה, שמרחוק בא, לקחו אותו לראות את הפלא ההנדסי ששמו 'גשר-העץ'. גשר העץ, היתה נקודת האכלה למטיילים שבאו לראות את הצב הרך, וזרקו להם אוכל. ועם כל מכונית שעברה, היו הצבים מתרכזים ובאים לקבל אוכל. בראשית שנות השישים, היה נוהג השגריר הרוסי בישראל לבלות את יום המנוחה השבועי שלו עם בני משפחתו ליד הגשר. הוא היה דג את דגי הצלופח, וביחד עם אשתו ובתו, היו צולים את הדגים על גחלים, ומקנחים בוודקה להנאתם. (יודעי דבר טוענים שאז גם נראתה מכונית ה'סקודה' הראשונה בישראל.)

עד 1950, מי הנחל היו נקיים, ירוקים אמנם, אך מותרים לרחצה. ליד הישוב חופית של היום, ברחוב מורד הנחל, מתחת לסלע הכורכר היה מפכה מעיין קטן. בית הספר הממלכתי בכפר-ויתקין, היה שולח לשם מדי קיץ, את תלמידי כיתה ה' בהנהגת המורה להתעמלות, לקבל שיעורי שחייה. כל מי שחצה את הנחל בעיקולבשחייה (30 מטר כל כוון), הלך ושוב, נכתב בתעודה השנתית שלו: ה'נל עבר בהצלחה את מבחני השחייה בנחל אלכסנדר.

ילדי ביה"ס בכפר ויתקין בשיעור שחייה בנחל, 1947

סרטנים, צלופחים ושאר מיני דגה

בתקופת הצנע של ראשית שנות ה-50, נחל אלכסנדר שרץ דגים ושאר בעלי חיים. הנפוצים היו: 'מושטים' שכוננו בטעות סארוגוסים, צלופחים, קרפיונים שברחו מברכות הדגים בבית-חרות, ודגי בורי.

אני לא יודע מי המציא, אבל פתאום לכל חקלאי כפר-ויתקין היו מלכודות קונוס, מרשת מגולוונת של חצי צול. במלכודת היו שמים קלח תירס, או לחם ותערובת קשורים בסמרטוט. הדגים נכנסו, אבל לא יכלו לצאת. כל משפחה שלתה עשרות דגים ביום, במספר פעמים של הוצאת המלכודות.

את הדגים הקטנים טחנו לקציצות דגים. את הבינוניים טיגנו על המחבת בשמן, לארוחת בוקר צהריים וערב. את הדגים הגדולים שמרו לשישי/שבת לעשות מהם מעין 'גפילטע-פיש' לעניים. רק הצלופחים לא היו כל כך רצויים. כי לפי הדת היהודית הם לא כשרים. מאחר והזמן היה תקופת הצנע, והדגים עזרו לגבור על הצנע, הרי שלפעמים העלימו עין מכשרות הצלופחים. מה עוד, שהם היו טעימים שבטעימים.

גם סרטנים גדולים עם צבת אחת כחולה ואחת אדומה היתה הרשת מעלה, אך הם היו מוצאים ב'פלאייר' ומוחזרים בשאט נפש לנחל. לא ידעו אז שסרטנים הם מאכל תאוה לחובבי הז'אנר...

הקידמה ותחלואי הביוב

בראשית שנות ה-60, הגיעה הקידמה בצעדי ענק לנחל אלכסנדר. ליד שפך הנחל לים, כחצי ק"מ דרומית למושב מכמורת, הוקמה מסעדת דגים. עם רחבת ריקודים. ליד הגשר על כביש מספר 2 שהיה אז עם 2 נתיבים בלבד, הוקם מזח סירות להשכרה לכל דיכפין. בימי שישי בערב, הגיעו אורחים אפילו מחיפה הרחוקה. רקדו ברחבה, אכלו מאכלי דגים, שכרו סירות לשיט רומנטי בליל ירח על הנחל. משפחת וייס ממכמורת, שהקימה את הקומפלקס המשגשג, אפילו לא ידעה שיצרה תקדים חלוצי של סוג בילוי.

בסוף שנות ה-60, העיר נתניה גדלה והתרחבה, אבל הביוב שלה שהוזרם לא מטהר לנחל אלכסנדר, הרג את הדגים ואת שאר בעלי החיים. הריח הרע שעלה ממימי הנחל, גרש את הסועדים. רחבת הריקודים שבתה ודממה. הסירות נקשרו במנעול למזח. המטבח נעזב, והבוזזים השלימו את המלאכה וגנבו את מה שניתן היה לגנוב.

אלכסנדר - מלך או סוחר אבטיחים?

חרבת סמרה, צילום זאב הגלי

כאשר הגיעו ראשוני מתיישבי עמק חפר, ב-1929 לאיזור, הנחל נקרא בפי הערבים בשם 'וואדי-אל-איסנדרון'. על שם בעל קרקעות באיזור, הלא הוא איסנדר-אבו-זבורא. ואילו וועדת השמות של מדינת ישראל, קבעה שהמלך אלכסנדר ינאי, הגיע בכיבושו עד איזור הנחל, ורשמית ניתן לו השם: נחל אלכסנדר. בזמן הכיבוש הטורקי לא הכירו את המלך אלכסנדר ינאי, אך הכירו את איסקנדר אבו זבורא, שהיה יצואן של אבטיחים לביירות. עד כדי כך עסקיו פרחו ושיגשגו, שהמימשל הטורקי בנה במקום תחנת מכס לגבות עבור המלך, את אשר למלך. הלא היא התחנה הידועה כיום כ'חירבת-סמרה'. התחנה בנוייה אבני כורכר מקומיות, ונשמרה במצב מצויין עד היום. למרגלותיה ניתן לראות את המחצבה שחצבו ממנה את סלעי הכורכר. היא ממוקמת על הגדה הצפונית של הנחל, ממול הישוב חופית, ומשמשת כיום כאתר תצפית, וכנקודת יציאה למסלולי ניווט לאורך הנחל, לגן לאומי נחל אלכסנדר ולפארק השרון.

שיקום כמעט נגד כל הסיכויים

למרגלות 'חירבת סמרה' יש אתר קינון מוגן של הצב הרך, כדי שהביצים לא יירמסו ברגלי המטיילים ובגלגלי הטרקטורונים המשוקצים. בשנת 1995 הוחל בפרוייקט שיקום נחל אלכסנדר והוקמה המינהלה לשיקום הנחל. את הפרוייקט, מוביל מאז תחילתו, ראש מועצת עמק-חפר, נחום איצקוביץ, והמתכנן הראשי ומנהל פרוייקט שיקום הנחל הוא האדריכל עמוס ברנדייס. ניסים אלמון מפקח רשות ניקוז שרון, אחראי על הביצוע בשטח.

עד עתה הושקעו בפרוייקט כ-50 מליון ₪, במימון הקק"ל, המשרד לאיכות הסביבה ו-15 גופים נוספים. ליד קיבוץ מעברות הוקם קטע לדוגמא, ובו: מדשאות רחבות ידיים, פינות ישיבה, פרגולות צל, משטחי דריכה, גשר תלוי להולכי רגל, פינות למנגל, ניטעו עצי ארץ ישראל, ניקו את חורשות האקליפטוסים הוותיקים, הוקמו מתקני שעשועים ועוד. מקטע הנחל לדוגמא, יוצא 'שביל הנחל'. השביל נסלל לאורך הגדה הצפונית, כשמצד אחד הנחל וצמחייתו, ומהצד השני, המטעים, הפרדסים וחלקות השדה. השביל מתוחם משני צדדיו באבני מסלעה, כדי למנוע מכלי רכב לעלות עליו. הוא עובר מתחת לגשר הבטון על נחל אלכסנדר, ומגיע בסימום, עד לגשר הבטון השני, המחליף את גשר הצבים. השביל הוא באורך של כשלושה ק"מ, לאורכו יש ספסלים ופרגולות צל. ניתן להתחיל בהליכה הן מגשר הצבים והן מקיבוץ מעברות. התכנית לעתיד, לסלול את השביל גם בגדה הדרומית, ואז מסלול ההליכה יהיה היקפי.

עד לפני מספר שנים, כל עבודות טיהור ושיקום הנחל, היו יורדות לטמיון כל שנה בחודש אוקטובר. בחודש אוקטובר, היו מוזרמים לנחל משכם ומטול-כרם, שמן מתעשיית שמן הזית. המים השחורים העשירים בחומר אורגני, היו יוצרים שכבה שמנונית על פני המים, שמנעה את החמצן מהדגים שמתו באלפיהם.

מועצת עמק חפר, הקימה מיזם חוצה גבולות, הנמצא בלב הקונפליקט הישראלי פלשתיני. עבודות השיקום תוך שיתוף פעולה עם הפלשתינים, מנעו את זיהום הנחל, וראויות לכל שבח.

קטן וצנוע, אבל במקום הראשון

על ההצלחה של שיקום נחל אלכסנדר, שנחשב בעבר לאחד הנחלים המזוהמים והקשים לשיקום, קיבל הפרוייקט, בחודש ספטמבר 2003, פרס של 100,000 דולר אוסטרליים, להמשך עבודות השיקום.

הפרס הוענק בתחרות ה-

RIVERPRIZE

בעיר בריסביין באוסטרליה. נחל אלכסנדר הצנוע, גבר על נחלים כמו הדנובה באירופה, פו נאן בסין, ועוד. בתחרות הנחשבת לחשובה בעולם בתחום ניהול ושיקום של נחלים.

ממש בימים אלה, הוחל על גדת נחל אלכסנדר, בסמוך לגשר העץ ההיסטורי, בעבודות להקמת השלב הראשון של 'פארק צבי הנחל'. הפארק יכלול אמפיתיאטרון קטן, 'דק' ארוך ומנהרת תצפית לאורך הגדה לצפייה בצבים. פינות ישיבה, מתקני משחקים, גינון ועוד.